

**NUCLEE MITICE ÎN ROMANUL
ROMÂNESC POSTBELIC**

CÎRCIU RODICA EVELINA

**NUCLEE MITICE ÎN ROMANUL
ROMÂNESC POSTBELIC**

EDITURA UNIVERSITARĂ
București, 2015

Redactor: Gheorghe Iovan
Tehnoredactor: Ameluța Vișan
Coperta: Monica Balaban

Editură recunoscută de Consiliul Național al Cercetării Științifice (C.N.C.S.) și inclusă de Consiliul Național de Atestare a Titlurilor, Diplomelor și Certificatelor Universitare (C.N.A.T.D.C.U.) în categoria editurilor de prestigiu recunoscut.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
CÎRCIU, RODICA EVELINA

Nuclee mitice în romanul românesc postbelic / Rodica Evelina
Cîrciu. - București : Editura Universitară, 2015
Bibliogr.
ISBN 978-606-28-0285-1

821.135.1.09-31

DOI: (Digital Object Identifier): 10.5682/9786062802851

© Toate drepturile asupra acestei lucrări sunt rezervate, nicio parte din această lucrare nu poate fi copiată fără acordul Editurii Universitare

Copyright © 2015
Editura Universitară
Editor: Vasile Muscalu
B-dul. N. Bălcescu nr. 27-33, Sector 1, București
Tel.: 021 – 315.32.47 / 319.67.27
www.editurauniversitara.ro
e-mail: redactia@editurauniversitara.ro

Distribuție: tel.: 021-315.32.47 / 319.67.27 / 0744 EDITOR / 07217 CARTE
comenzi@editurauniversitara.ro
O.P. 15, C.P. 35, București
www.editurauniversitara.ro

CUPRINS

Introducere	7
Capitolul 1. Mit și strategie în romanele lui D. R. Popescu	19
1. Potențialul defensiv și subversiv al mitului	19
2. Rescrierea mitologiei biblice	22
2.1. Mitul paradisiului pierdut și experiența utopică	22
2.2. Elemente ale unui mit apocaliptic/mesianic. Scenariul cristic. Figura țapului ispășitor	35
2.3. Mitul pământului promis. Figura salvatorului	49
2.4. Mitul lui Cain și Abel. Problema vinovăției și a ispășirii	60
3. Restaurarea mitologiei eline	66
3.1. Mitul labirintului	66
Capitolul 2. Mit și structură în romanul lui Ștefan Bănuțescu	72
1. Inefabilul mitic, rod al unei premeditate alchimii textuale	72
1.1. Rolul elementelor metaliterare în configurarea romanului mitic	
2. Situații mitice	73
3. Mit și personaje	86
4. Mit și coordonate spațio-temporale	97
Capitolul 3. Poetica mitului în romanele lui Mircea Ciobanu, George Bălăiță și Sorin Titel	108
1. Mircea Ciobanu	108
1.1. Drumul până la operă	108
1.2. Relația cu mitul	110
1.2.1. Mitul ca hipotext	111
1.2.2. Inventarea mitului	115
2. George Bălăiță	125
2.1. Dialectica stilului mitic-ironic	125
2.2. Mitic și fantastic	133
2.3. Fiziologia modelului eroic	141
3. Sorin Titel	149

3.1. Romanul mitic și visul	149
3.2. Mit și poveste.....	158
Concluzii.....	166
Bibliografie.....	172

INTRODUCERE

În romanul românesc postbelic, descătușarea de stalinism și repudierea schemelor nivelatoare și uniformizante ale realismului-socialist au dus, începând cu anii șaptezeci, la o înmulțire a formulelor epice. Astfel, nivelului narațiunii mimetice îi este adeseori coextensiv un nivel alegoric, parabolic, simbolic și mitic, prezența/frecvența scenariilor mitice nemaifiind însă tributară intenției de insolitare a realului și tentației de a practica un alt tip de proză – ca în perioada interbelică – ci, explicându-se prin încercarea de a ascunde, escamota și dezvălui adevărul politic. Mitul face posibilă în unele situații desprinderea de realitate și asigură imunitatea la contextul politic, sau, la alți autori, devine spațiul de diseminare a mesajului subversiv, de manifestare a unei revolte tolerate, ori de codificare estetică a unor conflicte politice, evenimentele de prim plan fiind proiectate într-un context mitic. Din această perspectivă, se impune o abordare nouă a acelor romane unde s-a observat o infrastructură mitică. Avem în vedere Ciclul *F* a lui D.R. Popescu, *Cartea de la Metopolis* a lui Ștefan Bănuțescu, *Istoriile* (I-V) lui Mircea Ciobanu, *Lumea în două zile* a lui George Bălăiță, *Femeie, iată fiul tău* de Sorin Titel. O nouă lectură este cu atât mai oportună, mai legitimă și imperativă, cu cât critica literară, deși a semnalat în cazul acestor scriitori existența unor teme mitice și a identificat sugestiile de acest fel, nu a întreprins o analiză riguroasă, ignorând cauzele, efectele și specificitatea fenomenului mitizării pentru fiecare romancier în parte, neglijând faptul că relația cu mitul este una substanțială ce presupune atât interferențe în plan formal, migrația temelor dintr-un teritoriu în altul prin jocul intertextualității, dar și acceptarea și difuzarea în textul literar a chiar resorturilor mitice și a logicii mitologice. Tabloul bibliografic¹ arată că investigarea

¹ Inventarierea lucrărilor consacrate romanului postbelic evidențiază un interes scăzut pentru investigarea atentă a dimensiunii sale mitice. Două dintre aceste studii abordează totuși cu precădere aspectele mitologice. Elena Abrudan (*Structuri mitice în proza contemporană*, Casa Cărții de Știință, Cluj, 2003) analizează sumar motivele mitice din romanul românesc postbelic în cadrul mai larg, este adevărat, al literaturii estului Europei, iar Petru Mihai Gorcea (*Structură și mit în proza contemporană*, Cartea Românească, București, 1982) identifică arhetipuri, mituri și sesizează capacitatea mitului de a genera structuri literare, alcătuind diagrama unei perioade (generația saizecistă). În primul caz, componenta teoretică (teorii ale mitului, tratarea mitului în literatură) compensează caracterul lacunar al radiografiilor critice, iar în cea de-a doua situație,

dimensiunii mitice a romanului postbelic s-a făcut numai pe direcția circumscrierii temelor și motivelor mitice – în cadrul mai larg al comentării operei – sau s-a redus la degajarea minimalistă a structurilor de acest tip.

Câștigurile unui demers care să țină seama de multitudinea de influențe pe care le generează mitul asupra scriiturii din punctul de vedere al formei și conținutului, dar care să aibă în vedere și observația că ocurența mitului se află în legătură cu toate condiționările socio-politice, constituind un reflex de apărare și un mijloc de subversiune, ar fi următoarele:

- sunt reconsiderați, priviți dintr-un unghi favorabil unii autori;

- în funcție de fundalul mitic și de codul mitic de referință se profilează cu ușurință o poetică a acestui gen de roman;

- analiza arierplanului mitic deschide reflecției critice un spațiu vast, examinarea nivelului realist fiind în cazurile menționate inefficientă și insuficientă și situându-se departe de lumina adevăratelor înțelesuri ale cărților avute în vedere;

- descrierea elementelor mitice ce vertebrază romanele și a fiziologiei lor constituie un mijloc de acces spre intimitatea operei literare, dar reprezintă și o modalitate fertilă și productivă ce atrage ca un magnet în raza lui alte aspecte, având și rolul de a evidenția polivalența romanelor și indicând valoarea acestora;

- deși fundalul mitic reprezintă o trăsătură comună a operelor numite, cercetarea lui scoate la iveală motivațiile diferite (estetice sau politice) ale scriitorilor și pune în evidență tratamentul particular aplicat mitului.

La scriitorii amintiți, recuperarea miticului se produce așadar, fie printr-o revalorizare a motivelor arhetipale, fie prin confecționarea – din toate piesele ei – a unei mitologii care pornește de la izomorfismul existent între datele și componentele romanului (situații epice, personaje, timp, spațiu) și cele ale mitului. Putem astfel diferenția două căi în distribuirea nucleelor mitice, romancierii recurgând la integrarea mitului în text ca fundament al invenției și compoziției epice (corpusul mitologiei biblice și al celei grecești servind ca referință privilegiată) sau plâsmuind un univers mitic propriu și coerent în baza funcției mitopoetice a literaturii. Plecând de la aceste premise, se conturează și obiectivele concrete ale tezei,

observațiile sunt, după cum mărturisește criticul, „nefinisate”, prudente. Monografiile închinată scriitorilor pentru care am optat servesc și ele proiectul descifrării mai complete a acestor romane proteice, simbolice, cu multiple straturi, cu o structură parabolică, dar nu neapărat în sistemul unei lecturi mitice, iar examinarea mitului ca formulă esopică sau ca strategie a disimulării și evaziunii și raportarea romanului mitic la contextul său asociativ a constituit doar una dintre direcțiile urmărite de Eugen Negrici (*Literatura română sub comunism*, Editura Fundației P. R. O, București, 2003) și Sanda Cordoș (*Literatura între revoluție și reacțiune, Problema crizei în literatura română și rusă a secolului XX*, Bblioteca Apostrof, Cluj-Napoca, 2002) în revizuirile și în interpretările lor.

subordonate scopului general, reprezentat de studiul textului literar pornind de la mituri. Acestea sunt:

- relevarea importanței aspectelor mitologice în operele avute în vedere;

- reperajul miturilor prin confruntarea cu cele două surse, mitologia biblică și elină, și observarea relației (intertextuale) dintre textul mitic și textul cadru, trecând de la constatarea mecanică a prezenței elementelor mitice la elucidarea sensului acestora în noul context;

- identificarea modului în care unii scriitori conservă, sau dimpotrivă omit, elimină anumite miteme, precum și trecerea în revistă a transformărilor pe care le suferă mitul (reanimare hermeneutică, bricolaj mitic, etc);

- cercetarea unor aspecte tematice asociate mitului și a modalităților de expresie textuală /narativă ale acestuia;

- descrierea valențelor pe care le dobândește mitul ca strategie literară și tehnică defensivă, dar și de subversiune în raport cu puterea politică;

- surprinderea – în anumite cazuri – a unor rețele complexe de relații între miturile în general de proveniență livrescă pe care scriitorii le adoptă și adaptează, și miturile politice folosite de putere pentru a mijloci acceptarea dogmei, punerea în scenă a celor dintâi servind invalidării și inversării semnificației celor din urmă;

- elaborarea unei poetici a romanului mitic prin descoperirea unor principii de organizare internă și a unui model narativ întemeiat pe o anumită configurare a situațiilor epice, a personajelor, a timpului/spațiului sau pe o anumită fizionomie a discursului; acest model va evidenția în egală măsură și rolul ironiei, parodiei, procese ce oferă o contrapondere dialectică într-un tip de construcție romanescă, dinamică, deschisă;

- demonstrarea funcției pe care o au numele – ca mijloc de mitizare a realității, povestea – grație ingredientelor ei mitice – în alcătuirea „cadrului mitologic” indispensabil scriitorilor care optează pentru inventarea unei mitologii proprii;

- ilustrarea recurenței schemelor de tip inițiativ și a situației mitice a întemeierii în aceste romane; studiul personajelor marcate de trăsăturile caracteristice eroilor mitici; - examinarea categoriilor spațio-temporale, importante pentru lizibilitatea temelor mitice.

Fundamentul metodologic al lucrării este asigurat de opțiunea/ folosirea unor procedee de analiză împrumutate din mitocritică și din critica literară. Mitocritica² se constituie într-un instrument de revelare a miturilor

² Mitocritica este, în termenii lui Gilbert Durand, o metoda de analiză a textului mitic. Mitocritica se situează între sociocritica literară și critica psihanalitică. Ea se

(aluziilor, citatelor, poveștilor mitice și a nucleelor acestora) în opera literară, dar și de comentare a analogiilor dintre structura mitului și structura textului sau de stabilire a influențelor mitului asupra scriiturii în planul formei și conținutului. De domeniul criticii literare țin celelalte demersuri: observarea modalităților de exprimare textuală și narativă a unor elemente mitice ce vizează acțiunea, reprezentarea personajelor sau cronotopul; urmărirea particularităților tematice, a fenomenului intertextualității (determinate de întâlnirea cu mitul) și a felului în care acesta din urmă se precipită în scriitură lăsând să apară în filigran o nouă istorie în interiorul căreia se manifestă creativitatea individuală a scriitorului.

Temeiurile teoretice ale tezei sunt constituite de o serie de studii la care ne-am racordat și de unde am preluat mai multe concepte, alese pentru valoarea lor operațională și euristică.

În primul rând, am făcut apel la teoria – în mare parte susținută de analiștii raportului dintre mit și textul literar – potrivit căreia mitul supraviețuiește în roman în virtutea legilor intertextualității. Plecând de la clasificarea propusă de G. Genette în vastul capitol *Palimpsest*³, teoreticienii mitului⁴ au demonstrat că prin notorietatea și flexibilitatea sa, acesta are capacitatea și aptitudinea particulară de a se constitui în intertext. Mitul nu trebuie considerat doar izvor de inspirație sau un spațiu din care se împrumută scriitorii, din moment ce fiecare reluare a unui text de către altul tinde să schimbe interpretarea textului sursă. Critica hipertextuală ne permite așadar să descoperim și să analizăm diferitele transpoziții tematice și semantice ale unor mituri, operații care includ și demitizarea. Acest

fundamentează pe figurile antropologiei imaginarului care pot fi deslușite de-a lungul mitologiilor. Necesitatea unui vector metodologic ne-a determinat să recurgem la mitocritică, acordând totuși întâietate textului literar, care reprezintă pentru noi șantierul de lucru, spațiul în care vom plasa argumentele demonstrației.

³ Este interesant de sesizat faptul că G. Genette alege ca exemple versiuni consacrate ale câtorva mituri recunoscute (Ulise, Faust, Don Juan, Antigona etc).

⁴ cf. Northrop Frye (*La parole souveraine* traduit par C. Malamond, Le Seuil, Paris, 1994, apud *Questions de mythocritique, Dictionnaire*, Sous la direction de Danièle Chauvin, André Siganos et Philippe Walter, Éditions Imago, 2005), „Ce qu` un mythe veut dire est ce qu` on lui fait dire au cours des siècles”; cf. Daniele Chauvin, *Hypertextualité et mythocritique* în *Questions...*, ed.cit., „Il n` y a pas de mythe littéraire sans texte, pas d` étude possible sans recours a l` hyper et à l` intertexte; l` intertextualité est même en bien des cas l` un des processus fondamentaux de l` édification, voire de la pérenité du mythe”. De aceeași parte a baricadei se află Jean Rousset, Raymond Trousson, Pierre Brunel. În prefața la *Dicționarul miturilor literare*, Pierre Brunel constata că „le mythe nous parvient tout enrobé de littérature et qu` il est déjà, qu` on le veuille ou non, littéraire” (*Dictionnaire des mythes littéraires*, Nouvelle édition augmentée, Éditions du Rocher, Jean Paul Bertrand, 1988, p. 11)

proces se realizează, în termenii lui J.J. Wunenburger, prin bricolaj mitic, transfigurare barocă și reanimare hermeneutică⁵.

Miturile biblice (mitul paradisiului pierdut și mitul pământului promis la D.R. Popescu, mitul lui Cain și Abel – la D.R. Popescu, Mircea Ciobanu și Sorin Titel, mitul cristic – la Sorin Titel, D.R. Popescu și George Bălăiță etc.) au fost cele care au alimentat în cea mai mare măsură romanul românesc postbelic⁶, scriitorii investindu-le cu noi semnificații, etalându-le prin numeroase canale de difuzare și conferindu-le astfel singularitate. Miturile antice – mai ales cele din mitologia elină (mitul labirintului la D.R. Popescu, mitul lui Cronos, devorându-și copiii la Mircea Ciobanu etc.) au constituit de asemenea un ferment important pentru această literatură. Dincolo însă de victoria repurtată asupra rigidității maniheiste a romanului protlecultist, relația cu acest repertoriu mitic comun (la Mircea Ciobanu se remarcă în plus rescrierea unui mit din patrimoniul folcloric: Meșterul Manole, iar la George Bălăiță sunt vizibile și elemente ale mitologiei celtice și chinezești) se explică însă diferit în fiecare caz în parte.

Atracția lui D.R. Popescu pentru mituri are la bază intenția lui de a da o replică mitologiei promovate de puterea totalitară⁷. Deși în primele sale

⁵ cf Jean- Jacques Wunenburger demitizarea unui mit contribuie la supraviețuirea lui (prin termenul „mytho-phorique” cercetătorul înțelege „condamnat la deplasare, transport”). În plus, există trei moduri de transformare a mitului tradițional în mit literar și uneori de demitizare: transfigurarea barocă, bricolajul mitic, reanimarea hermeneutică (vezi: „*Forme et transformation du mythe*” art cit. în *Creation artistique et mythique. Questions de mythocritique. Dictionnaire*, sous la direction de Daniele Chauvin, André Siganos et Philippe Walter, ed. cit, pp. 69-84) Transfigurarea barocă presupune transformarea unei secvențe mitice prin rescrierea ei ludică, parodică. Bricolajul mitic se referă la reorganizarea arhitecturii narative a unui mit, diferitele miteme (scene, personaje) intrând în noi combinații. Reanimarea hermeneutică înseamnă așezarea unor secvențe mitice, al căror substrat simbolic a fost adeseori influențat de integrarea lor în diferite alte texte, într-un nou câmp de receptare.

⁶ Analiza poveștilor biblice, a personajelor, a imaginilor, citatelor și schemelor narative se face în câmpul literaturii.

⁷ Putem distinge forma exterioară a discursului ideologic care este în aparență rațională și tematica subsidiară care este de extracție mitică. Elementele raționale nu pot prin ele însele să explice dinamismul ideologiei, capacitatea sa de a impulsiona acțiunea sociopolitică și este necesară, de aceea, o forță secundară de natură emoțională și axiologică care nu poate să provină decât de la simbol și de la mit. De exemplu, între scenariul milenarist și ideologiile politice revoluționare există multe asemănări de structură, în multe ideologii afirmându-se o schemă care conjugă două dintre structurile mitice ale temporalității: prestigiul originilor și așteptarea unei lumi a perfecțiunii într-un viitor mai mult sau mai puțin îndepărtat. La D. R. Popescu, mitul paradisiului pierdut, mitul pământului promis, mitul cristic, mitul lui Cain și Abel, mitul labirintului pun în evidență distopia comunistă. Printr-un demers demitizant, autorul discreditează simbolic credibilitatea unor mituri revendicate de puterea politică și cu care primele se află în corespondență tematică.

cărți autorul răspunde obsesiilor modelatoare ale perioadei, el caută de la un punct încolo să deconspire – prin proiectarea mitică a conflictelor dintre revoluționarii comuniști – traumele comunității sătești. Analiza romanelor nu se poate așadar face decât în funcție de orizontul politic în care au fost scrise, chiar dacă, odată cu modificarea contextului, unele înțelesuri își dovedesc efemeritatea. Cu toate acestea, vom ține seama de faptul că, în ultimele romane ale prozatorului, insistența cu care mitul este folosit ca mijloc de discreditare a mitografiei partinice îl transformă într-o materie sterilă, retorica mitică degenerând în simple exerciții de virtuozitate, iar stilul mitic, supralicitat cu bună știință, discreditându-se prin redundanță.

La Mircea Ciobanu, valorizarea ca hipotext, în principal, a mitologiei creștine se justifică dimpotrivă prin dorința autorului de a evita constrângerilor deformatoare ale doctrinei comuniste. Scriitorul nu mai urmează cale subversiunii, dar caută totuși un mod alternativ de expresie care, permițându-i să se despartă de ideologic, dobândește tocmai prin acest lucru o semnificație etică. Dirijismului politic i se sustrage și Sorin Titel, mitul oferindu-i calea de a evada din realitatea nemulțumitoare și făcându-l să opteze pentru „apolitismul unei abordări care dădea primordialitate programatică și anvergură estetică lumii banale și anonime în care se găsesc marile probleme dintotdeauna și de peste tot”⁸. În același mod, poate fi motivat exilul autoimpus al scriitorului în „țara îndepărtată” spațiu ce rămâne, în ciuda toponimelor și a unei geografii concrete, un teritoriu miraculos, imaginar ce se constituie de altfel într-o replică la „provincia socialistă” pe care un critic pretindea că o vede într-una dintre cărțile de început ale autorului⁹. Despre un substrat mitic evaziv și doar vag insinuant se poate vorbi și la George Bălăiță. Revolta, dacă există, se manifestă prin intermediul resurselor simbolice ale textului, chiar dacă printr-o serie de „fișe pentru roman” desprinse din ziarele epocii, se conturează ca fundal al narațiunii perioada stalinistă.

În toate situațiile însă, în virtutea legilor intertextualității și a consangvinității dintre mit și literatură, mitul „se comporte à la manière d'un hologramme ou chaque fragment, chaque partie recèle la totalité de l'objet”¹⁰. Mitul se propagă în roman după legile sale specifice, astfel încât anumite motive, nuclee, îl fac să fie recognoscibil indiferent de desfășurarea

⁸ Daniel Vighi, *Sorin Titel*, monografie, Editura Aula, Brașov, 2000, p. 35.

⁹ În monografia dedicată scriitorului, Daniel Vighi amintește cronică de întâmpinare a lui Al. I. Ștefănescu (*Gazeta literară*, nr. 28/1964) la romanul *Dejun pe iarbă*. Acesta se abate de la sensurile reale ale cărții și afirmă – într-un comentariu deformativ – că orașele din romanul lui Sorin Titel aparțin Provinciei socialiste.

¹⁰ Gilbert Durand, *L' Imaginaire. Essais sur la sciences et la philosophie de l' image*, Hatier, Paris, 1994, apud. *Questions ...*, ed. cit., p. 65.

narativă particulară și de transformările la care este supus de fiecare romancier. Pe de altă parte totuși, metamorfoza unui mit, gradul de distorsiune a mitemelor și de pregnanță a acestora într-un text depinde de apropierea personală – la care recurge scriitorul – a unor secvențe mitice și de punerea în scenă, cu scopul construirii unei noi povești, a elementelor constitutive ale mitului. Romanele derepopesciene sunt foarte bogate în materie mitologică. Miturile apar sub forma unor aluzii, sau a unor referințe explicite (mitul paradisului), a unor scheme obsedante (mitul mesianic), dar reanimarea mitului se face și prin anumite aspecte tematice (mitul cainian) sau prin transplantarea unor personaje (numele mitic autorizând adeseori refacerea unui context mitic ce permite interpretarea motivelor reperate, v. Moise). În primele romane, articularea mitului este realizată cu inteligență, piesele mozaicului inițial fiind folosite pentru realizarea unui nou puzzle prin care sunt luate în răspăr chiar structura mitică subiacentă și ascunsă a discursului ideologic, canonul oficial și codul moral-politic al vremii. Ultimele romane se caracterizează însă printr-o recuperare forțată a mitului, cu ajutorul comentariilor, citatelor, al exercițiilor de stil. Mircea Ciobanu dovedește în schimb o înțelegere autentică a sensului și funcției mitului, iar acesta îi oferă scriitorului, prin generativitatea lui intrinsecă, într-un edificiu romanesc destul de complicat, un spațiu de creație suplimentar și care i se potrivește. Referința mitică, livrescă, reiterările mitice de origine biblică sunt utilizate ca și la Sorin Titel pentru a adânci sensurile narațiunii. Totuși, dacă Mircea Ciobanu păstrează datele fundamentale ale mitului și tema indicatoare a acestuia, inovând în direcția supraîncărcării istoriei mitice cu noi sensuri simbolice, reorganizând arhitectura narativă a mitului sau completând-o, Sorin Titel prelucrează și mai substanțial mitul. Prin artificii narrative, printr-o viziune complexă asupra timpului și spațiului, prin apelul la vis ca mediu de rezonanță pentru povestea mitică, printr-o tehnică de portretizare fundamentată pe motivul dublului, dar mai ales prin mutarea centrului de greutate al mitului biblic (este vorba despre mitul cristic) de pe motivul sacrificiului filial/divin pe acela al imaginii materne, autorul depășește nivelul simplei ilustrări a parabolei evanghelice. În sfârșit, legătura cu imaginarul mitic, pe care gândirea socialistă a căutat în van să îl circumscrie, este vizibilă la George Bălăiță în reformularea în negativ a mitului cristic și în valorificarea unui scenariu calendaristic celtic – prezența infratextuală a mitului nemişcând doar ficționalizării unei epoci, ci și resuscitării/inversării unui model eroic, deschiderii unor perspective noi sau materializării unei formule de creație originale fundamentate pe relația mit - ironie, mitic - fantastic.

Cea de-a doua teorie plecând de la care ne propunem să descriem specificitatea romanului mitic și pe care intenționăm să o rafinăm este cea a

lui Petr Kylousek, dezvoltată în comentariul său la opera lui Michel Tournier. Am împrumutat de la cercetătorul ceh conceptul de „cadru mitologic”, precum și perspectiva potrivit căreia dimensiunea mitologică este rezultatul unor confluente morfologice și al similitudinilor dintre structura mitului și cea romanescă, dar și al unor procedee mitologizante pe care noi le-am căutat la nivelul acțiunii, personajelor, timpului și spațiului¹¹. Constituirea „cadrului mitologic” – căruia i-am găsit o bună aplicabilitate în *Cartea de la Metopolis*, în *Istoriile* lui Mircea Ciobanu și în *Lumea în două zile* a lui George Bălăiță, dar și în romanul titelian – se produce prin circuitul neîntrerupt al poveștilor ce evidențiază o reîntoarcere la sursele primare ale eposului, ea fiind totodată asigurată de mecanismele metaliterare cu un rol esențial în dinamica textuală mitopoetică¹².

Romanul mitic nu se fondează așadar doar pe relații de hipertextualitate, ci poate avea la bază, în egală măsură, inventarea unui scenariu mitic, construirea unei ambianțe mitice și folosirea unor mecanisme retorice, a unor strategii textuale datorită cărora narațiunea dobândește caracter mitic. Metodele mitologizării sunt variate și ele privesc mai multe planuri. Printre tehnicile narrative care favorizează realizarea unei construcții mitice se află accentuarea caracterului simbolic al unor situații epice ce poartă marca gândirii mitice (inițierea, întemeierea, mitologemul morții și nașterii). Reactivarea arhetipului inițierii în structura de adâncime a textului se face prin descrierea unor scheme de acest tip (dispariții ritualice urmate de reveniri și de achiziționarea unei a doua personalități, trecerea unor probe având ca efect consacrarea într-o nouă ordine socială sau morală etc.), dar și prin sugerarea calității de instrument inițiativ a numelui sau prin personaje

¹¹ Petr Kylousek (*Le roman mythologique* de Michel Tournier, Brno, Masarykova universzita, 2004) întreprinde totuși o analiză semiotică, compozițională a motivelor (remarcă paralelisme, simetrii, contraste, reluări, supradeterminări semantice) pe care o completează cu o analiză naratologică având în vedere două planuri (planul viziunii realiste, ironice a naratorului și planul viziunii mitice, inițiatice a personajelor) așezată în context istoric. Noi vom extinde câmpul investigației, identificând procedeele concrete prin care se configurează în romanul mitic personajele, timpul/spațiul, situațiile epice, discursul, încercând să elaborăm, fără să pierdem din atenție fenomenul ironiei/parodiei, un model de organizare internă pentru acest tip de roman.

¹² Petr Kylousek definește cadrul mitologic ca pe un spațiu mental și cultural cu o structură ordonată ce se profilează în text sub formă compactă (prin intermediul unei povesti mitice inserate în narațiunea de factură realistă) sau într-o manieră difuză (prin sugerarea unui filon mitic). Vom lărgi semnificația acestui concept, arătând faptul că o serie de procedee metaliterare care aduc în prim plan un referent livresc (aluzie, pastişă, adaptare, titlu etc.), precum și semnificația numelor sau numărul mare de povești care circulă în aceste romane, determinate de accentuarea dispoziției fabulatorii a personajelor sau a naratorului, au menirea de a da naștere unei ambianțe mitice, de a crea un context prielnic dezvoltării unui scenariu mitic.

care încarnează funcția de agent inițiativ. Legitimitatea mitică a unora dintre romanele postbelice este dată și de proclamarea prestigiului începuturilor sau de investirea lumii cu „acel temps fort” (metopolisienii devin contemporani cu trecutul lumii, cu marile fapte ale întemeietorilor de civilizație; în *Istorii* lumea se mișcă în cerc, istoria se repetă la infinit etc.). Raportul naștere-moarte (în *Lumea în două zile*, existența lui Antipa se desfășoară între două repere temporale ce marchează ideea de început și sfârșit), înțelegerea morții ca retragere matricială în *Istorii* respectă aceleași reguli instituite de o logică proprie mitului potrivit căreia reluarea ciclică a evenimentelor este specifică imanenței lumii.

Literatura se deschide modului de funcționare a mitului și prin protagoniștii săi care preiau trăsăturile definiției ale figurilor mitologice. Amplificarea simbolică, postura eroică, așezarea în situații arhetipice a personajului, supradimensionarea, legătura ascunsă cu natura îi conferă acestuia o aură mitică.

Gheorghe Palada din *Istorii*, croitorul Polider și Constantin Pierdutul din romanul lui Bănulescu sunt personaje mitice – realizate prin hiperbolizare, schematizare¹³ și printr-o tehnică a prefigurării¹⁴ – ce trec dincolo de cadrele inițiale ale acțiunii. Mitizarea este urmată în cazul lor de demitizare, fenomen care se produce prin îngustarea perspectivei sau prin ironie și umor, jocul orchestrat al alternanței celor două modalități de caracterizare indicând ingeniozitatea și rafinamentul acestor scriitori care construiesc și de-construiesc mituri.

Romanul mitic copiază ceea ce este structural mimetic în mit, iar dimensiunea spațial-temporală devine unul dintre principalele elemente de organizare a narațiunii care permite sesizarea legăturilor naratologice dintre mit și roman. Multe dintre evenimentele din *Istorii* pot fi înscrise în bucla timpului circular, reversibil (unele momente sunt retrăite, anumite

¹³ Pentru aproximarea atributelor personajului mitic și pentru definirea profilului său, vom apela la noțiunea de arhetip pe care o articulează teoretic Gilbert Durand (în viziunea sa arhetipul este mai puțin un obiect deja constituit cât un receptacol deschis), pe care o vom armoniza cu aceea de „tip”, termen care pentru P. Brunel desemnează un personaj generic sub identitatea căruia se dezvoltă mai multe încarnări singulare. De asemenea, vom avea în vedere teoria mallarmeană a mitului, potrivit căreia există un efect de directă proporționalitate între simplificarea și forța de evocare a unei figuri mitice. Aceste observații ne conduc la ideea că personajul mitic aparține – prin prezentarea sa schematică (schematizare este un instrument de mitificare), prin abrevierea figurii și proiectarea la scară monumentală – monologicului, tipar caracteriologic pe care l-a descris Vasile Popovici.

¹⁴ Tehnica pre-figurării (cf. John White, *The Mythology in the Modern Novel, A study of Prefigurative Techniques*, Princeton University Press, 1971) se referă la introducerea în roman a unor arhetipuri care pot naște la diferite structuri.

întâmplări sunt raportate la experiențe primare etc), în vreme ce întreg universul bănulescian se caracterizează prin ciclicitate și prin activarea unui tipar al repetiției, astfel încât totul se petrece într-un circuit epic închis. Mai mult, fluiditatea timpului mitic se prelungește și în cronologia discursului, imaginile reiterante, tehnica simultaneității, onomastica invariabilă, unitățile ritmice repetitive punând în evidență o mecanică circulară în plan compozițional și expresiv.

Termenul central al demersului nostru este însă acela de „mit”, concept cu o mare energie expansivă, mereu examinat și reexaminat, având o operativitate relativă și variabilă datorată tocmai numeroaselor sale definiții¹⁵ și tipologii¹⁶. Pentru că nu ne preocupă contextul credinței în care

¹⁵ Principalele definiții ale mitului sunt următoarele:

1. „Mitul este o istorie sacră; el relatează un eveniment care a avut loc în timpul primordial, timpul fabulos al începuturilor. Altfel zis, mitul povestește cum, mulțumită isprăvilor ființelor supranaturale, o realitate s-a născut (...). E așadar poveste unei faceri: ni se povestește cum ceva s-a produs, a început să fie(...) Personajele miturilor sunt ființe supranaturale (...) Miturile revelează activitatea lor creatoare și dezvăluie sacralitatea (sau numai caracterul supranatural al operelor lor).” (Mircea Eliade, *Aspecte ale mitului*, în românește de Paul G. Dinopol, prefață de Vasile Nicolescu, Editura Univers, București, 1978, pp. 9-10)

2. „Quand l' univers se crée ainsi à l' homme par questions et par réponse, une forme prend place, que nous appellerons mythe” (Jolles, A., *Formes simples*, trad. A-M. Buguet, Le Seuil, Paris, 1972, p. 81)

3. „Noi înțelegem prin mit un sistem dinamic de simboluri, de arhetipuri și de scheme, sistem dinamic, care, sub impulsul unei scheme, tinde a compune o poveste”. (Gilbert Durand, *Structurile antropologice ale imaginarii, Introducere în arhetipologia generală*, traducere de Marcel Aderca, postfață de Cornel Mihai Ionescu, București, Univers Enciclopedic, 1998)

4. „(Le mythe est une) parole originelle, sacrée de nature et condamnée à la fixité par un ordre profane. Ses images ont pour fonction d' exprimer une part de l' expérience vécue, assez fondamentale pour se répéter, pour se reproduire et ainsi résister à l' analyse intellectuelle qui voudrait en décomposer l' unité” (M. Detienne, *Mythes et écriture* în *Dictionnaire des mythologies*, Y. Bonnefoy dir, vol II Flammarion, Paris, 1981, apud *Questions de mythocritique...*, ed. cit.)

5. „ Le mythe n' est pas uniquement récit, mais aussi discours du désir et de l' affectivité”. (M. Eigeldinger, *Lumieres du mythe*, P. U. F., Paris, 1983, p. 10, apud *Questions de...*, ed. cit)

6. Mitul este „avant tous mythos, intrigue, récit ou plus généralement arrangement séquentiel de mots” (N. Frye, *Le grand Code. La Bible et la Litterature*, Le Seuil, Paris, 1984, p. 74)

¹⁶ După André Siganos există patru mari categorii de mituri: mituri etnoreligioase, ieșite din gândirea primitivă, sălbatică, multe dintre ele având încă o circulație orală; mituri filosofice (platoniciene) cu ajutorul cărora trecem de la terțul inclus la terțul exclus, mituri socio-istorice-mitul . Progresului, al Poporului; mituri ca „engramă narativă” ce se confundă cu ansamblul elementelor aproape identice ale unei povestiri ce poate trimite la o serie de imagini primordiale. În funcție însă de înțelegerea mitului ca realitate antropologică,

a fost creat un mit, organizarea socială, practică, morală sau obiceiurile care reprezintă corolarul miturilor vom neglija extensia etno-religioasă a mitului, viziunea pe care o au etnologii asupra acestei noțiuni ori accepțiunea sa antropologică. Acordând întâietate binomului mit - literatură vom prelua sintagma „mit literar” ale cărei semnificații au fost approximate teoretic de Philippe Sellier și care a fost omologată de Pierre Brunel în *Dicționarul miturilor literare* – unde ea este, de altfel, transformată în instrument metodologic.

Într-un articol publicat în 1984 și intitulat „*Qu`est -ce qu` un mythe littéraire?*”¹⁷ Philippe Sellier constată deficitul conceptual al mitului literar determinat și de faptul că el este desemnat prin același substantiv care se folosește în cazul mitului etno-religios. Plecând de la definiția mai stabilă a acestuia din urmă (mit fondator, anonim, colectiv, revelator, cu o funcție hierofanică, etiologică, considerat ca adevărat, având la bază o logică a imaginarului care produce în analiză o serie de opoziții structurale puternice etc.), cercetătorul identifică dispariția anumitor caracteristici și conservarea altora în trecerea de la mit la mit literar. Mitul literar nu fondează, nu instaurează, nu statorește o realitate; operele care-l ilustrează/ înglobează sunt semnate și nu este considerat „adevărat”. Particularitățile comune ar fi totuși saturația simbolică, organizarea narativă / structurală foarte strânsă, deschiderile metafizice. Contribuția cea mai importantă pe care o aduce Philippe Sellier este aceea de a include în corpusul miturilor literare mituri etno - religioase care supraviețuiesc în literatură (mituri etnologice; mituri biblice – unele comparabile cu acelea vizibile în diferite tradiții, culturi, religii: mitul paradisiului pierdut, mitul apocalipsei; altele provenind din episoade sau fragmente ce au primit statutul de mit grație simbolisticii lor bogate: mitul lui Cain; mituri antice prestigioase etc.) precum și tot ceea ce literatura a transformat în mit.

Nu vom discuta, așadar, mitul ca fenomen etnoreligios, universal existent în toate civilizațiile, epocile, ci, autorizați de această teorie, îl vom analiza doar în câmpul literaturii: ca hipotext – având în vedere ipoteza că poveștile mitice îi parvin unui autor pe o filieră livrescă, după ce au suportat transformări esențiale, operate de scriitori, comentatori –, dar și ca produs al inventivității și virtuozității de care dau dovadă unii autori.

etnoreligioasă, raportată la limbaj (v. Cassirer), la un limbaj specific (v. Lévi – Strauss) etc. – ca să nu mai vorbim de contribuțiile lui Eliade, Dumézil, Vernant, Detienne, Durand în acest domeniu – această tipologie se ajustează, se modifică, se îmbogățește cu noi subdiviziuni.

¹⁷ cf. Philippe Sellier, *Qu`est -ce qu` un mythe littéraire* în *Littérature*, n. 55, Paris, 1984, pp. 112- 126, apud *Questions de...*, ed.cit.. Vezi și prefața la *Dictionnaire des mythes littéraires*, ed.cit, pp. 7-15.

Romanul postbelic nu este o realitate uniformă, monolitică. Prin mit, literatura s-a diversificat, a devenit permeabilă la noi influențe, s-a dezvoltat spiritul alegorizant, analogic. Mitul a fost folosit ca strategie textuală, ca vehicul al unui cod moral (de aici necesitatea contextualizării în cazul anumitor scriitori), dar și ca un mijloc prin care aceștia s-au îndepărtat de ideologic. Citirea realului prin lentilele mitului a fost privilegiată în perioada postbelică, ea răspunzând unor impulsuri etice, tentației disimulării sau evaziunii, iar achizițiile din spațiul mitocriticii precum și modificarea cadrului (politic) asociativ recomandă astăzi cercetarea nucleelor mitice în romanele vremii (titlul lucrării noastre evidențiază faptul că nu am intenționat o descriere totală sau exhaustivă a elementelor mitice), a conținutului lor manifest sau latent.

CAPITOLUL 1

MIT ȘI STRATEGIE ÎN ROMANELE LUI D.R. POPESCU

1. Potențialul defensiv și subversiv al mitului

Alegere, soluție estetică și tendință literară comună la numeroși scriitori atât în timpul liberalizării politice, dar mai ales în perioada ce a urmat pronunțării tezelor din 1971 – teze care reactualizează principiile artei ghidate de busola partinică – mitul devine prin capacitatea sa subversivă, dincolo de caracterul său defensiv și de rolul de refugiu moral în fața unei realități nemulțumitoare și agresive, un mijloc de disimulare, incriminare și denunțare a politicului. Deghizările mitice au fost – într-o epocă în care se exercita un control dur asupra imaginarului scriitorului – nu doar un semn al virtuozității, simbolul unui comportament autist, evazionist ce permitea ocolirea unei alianțe cu social-politicul sau sporirea autonomiei estetice, ci și forma cea mai la îndemână de exprimare a protestului față de puterea opresivă.

„Întoarcerea mitului” nu reprezintă așadar doar o „întoarcere a refulatului”¹ – cum arată pe urmele lui G. Durand, Corin Braga – a ceea ce, în deceniul de jst, supraeul social politic respinsese, ci ea este mai degrabă „o întoarcere la mit”, adică la o modalitate prin care se pot pune în discuție spații tabuizate ale regimului politic totalitar. Această formulă esopică bazată pe operația de selectare a unor mituri care sunt metabolizate și apoi, restituite metamorfozate cititorului, simplifică relația cu instituția cenzurii, dar și tentativa de exprimare a dezacordului față de contextul politic.

Preluând teoria lui Virgil Nemoianu², Monica Spiridon observă faptul că într-un regim comunist, literatura își asumă „funcții hipertrofiate”³ și, deturnată de la misiunea ei, este silită să ocupe o poziție centrală, raportarea la factorul politic făcându-se în această situație în două moduri. Astfel, ia naștere paracultura ideologică, numeroasele opere propagandistice oglindind

¹ Corin Braga, *10 studii de arhetipologie*, editura Dacia, 1999, Cluj-Napoca, p. 192

² Virgil Nemoianu, *O teorie a secundarului. Literatura, progres și reacțiune*, în românește de Livia Szasz Câmpeanu, Editura Univers, București, 1997, p. 173-205

³ Monica Spiridon, *Le rideau de papier*, Caietele Echinoux, vol.7, pp. 11-23

mitografia elaborată de partidul unic sau importată de la puterile răsăritene, iar scriitorul, instrument al noii religii, devine „un scrib”⁴ ce mediază asimilarea dogmei. Paralel, apar însă creații care se abat de la regulile instituite de putere sau în care este sancționată, deconstruită tocmai mitologia oficială, diferitele „strategii ficționale”⁵ – între care se află și configurarea unei contramitologii latente – evidențiind aspirația spre rostirea adevărului. Subversiunea este totuși „administrată în doze controlate, inofensive”⁶, scriitorul mascându-și prin exploatarea aceluiași resurse ale scriiturii, îndrăzneala și luându-și unele precauții ce îl transformă – cu un termen al lui Sorin Alexandrescu – „în negustor”⁷. Din această categorie a autorilor care îmbină rezistența estetică, politică și compromisul⁸ face parte și D.R. Popescu.

Într-un articol publicat în *Questions de mythocritique*, Danièle Chauvin observă și aproximează capacitatea de reactivitate a mitului în producțiile literare, explicabilă prin forța lui de semnificare, de simbolizare și resimbolizare a realului, dar și prin efortul hermeneutic pe care-l suscită: „Le mythe est une parole indirecte, détournée: symbolique. Le mythe, donc, donne à penser (comme dit Ricoeur du symbole) à travers une interprétation qui demeure problématique: «point de mythe sans exégèse» dit-il dans le *Conflit des interprétations* (Ricoeur, 1969, p.113)”⁹. Performanța mitului de

⁴ Sorin Alexandrescu analizează rolul scriitorului român după 1944 și alcătuiește o tipologie în care intră scribul, călugărul și negustorul. Scribii sunt scriitorii care ilustrează în operele lor directiva partinică, responsabili cu „hagiografia oficială” (în *Identitate în ruptură, Mentalități românești postbelice*, traduceri de Mirela Adăscăliței, Sorin Alexandrescu și Șerban Angheliescu, Editura Univers, 2000 p. 186)

⁵ Rareș Moldovan, *Colonia irealității*, în *Vatra*, nr. 1, 2, 2005, pp. 110-112

⁶ *Idem, ibid.*, p. 111

⁷ Sorin Alexandrescu consideră scriitorul-negustor un om care mediază între Putere și Societate: „Negustorul, însă, încearcă să facă medierea concretă, se străduiește să găsească o soluție între puterea cenzorului și adevărul cititorului, se bate pentru această soluție, acceptă să facă anumite concesii, dar smulge altele, reușește uneori, pierde adesea (...). Călugărul salvează normele poporului, negustorul știe unde să le așeze și să le păstreze: în text, în interstițiu” (*op. cit.*, ed.cit, p. 199)

⁸ Laura Albușescu, *Între ontologic și instrumental, portret al scriitorului în comunism*, *Vatra*, nr. 1, 2, 2005, p. 7. Autoarea analizează cartea lui Dan Lungu (*Construcția identității într-o societate totalitară. O cercetare sociologică asupra scriitorilor*. Editura Junimea, Iași, 2003) și stabilește în funcție de relația dintre rezistența politică, valoarea estetică și compromis mai multe categorii de texte și de autori: texte cu miză exclusiv estetică (Radu Petrescu); texte rezistente estetic și dizidente politic (Țoiu, Goma); texte alternând rezistența literară cu compromisul (Sadoveanu, Arghezi); texte ce îmbină rezistența estetică, politică și compromisul (D.R. Popescu, A. Păunescu).

⁹ Danièle Chauvin, *Hypertextualité et mythocritique* în *Questions de mythocritique. Dictionnaire*. Sous la direction de Danièle Chauvin, André Siganos et Philippe Walter, ed.cit., p. 177